

Verruiming van perspectief

Nederland is een klein landje aan de rand van het Europese continent. Economisch gezien is het in hoge mate afhankelijk van wat er in het buitenland gebeurt en in de internationale politiek speelt het geen rol van betekenis. Wetenschappelijke, technische en artistieke ontwikkelingen komen grotendeels — er zijn uitzonderingen — uit het buitenland overwaaien. Hetzelfde geldt voor sociaal-culturele trends en modeverschijnselen. In het binnenland heersen een economische orde, een rechtsorde en een politieke orde die het resultaat zijn van een langdurige historische ontwikkeling en die alleen al daarom niet eenvoudig voor verandering vatbaar zijn. Ook geografisch zijn de grenzen snel bereikt. Zo gezien bestaat er in Nederland nauwelijks speelruimte voor het doen van zelfstandige keuzen die de economische, politieke en sociale toekomst van het land bepalen. Al heel snel stuit men op randvoorwaarden die vanuit het buitenland worden gedictieerd, uit bestaande economische en maatschappelijke structuren voortvloeiend of door fysieke en geografische omstandigheden worden opgelegd.

Het besef van eigen nietigheid leeft in Nederland sterk. Misschien speelt de calvinistische volksaard daarbij een rol. En het is natuurlijk ook niet te ontkennen dat de internationale afhankelijkheid op economisch, militair-politiek en cultureel gebied groot is, dat de produktiestructuur en het sociaal-economische bestel niet van de een op de andere dag te veranderen zijn en dat ook de bevolkingsopbouw en de ruimtelijke inrichting structuurdeterminanten zijn die voor lange tijd vastliggen. Toch lijkt het er soms op dat maatschappelijke ontwikkelingen wat al te veel als natuurverschijnselen worden beschouwd; dat al te snel de conclusie wordt getrokken dat de samenleving zich in een bepaalde richting ontwikkelt zonder dat daar iets aan valt te doen. Zo'n opstelling is vanzelfsprekend niet bevorderlijk voor de publieke discussie over toekomstgericht beleid. Waarom zou je je druk maken als je ervan uitgaat dat de toekomstige ontwikkeling al grotendeels in heden en verleden besloten ligt en voor het overige door onbeïnvloedbare factoren wordt bepaald?

Als er niettemin een zekere speelruimte overblijft waarbinnen de maatschappelijke ontwikkeling is te beïnvloeden, dan moet daarover een politieke discussie plaatsvinden waarbij alternatieven worden afgewogen en die uiteindelijk in bewuste keuzen uitmondt. Om tot die politieke afweging bij te dragen publiceerde de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) in 1977 het rapport *De komende vijfentwintig jaar* waarin op grond van aannemelijke veronderstellingen voorspellingen werden gedaan omtrent toekomstige ontwikkelingen. Maar in plaats van dat er een discussie ontstond over de vraag of de beschreven ontwikkelingen wel gewenst werden geacht en zo ja, door wie en waarom, werd de toekomstverkenning vrijwel als een gegeven aanvaard. De discussie over beleidsalternatieven die had moeten worden aangezwengeld, werd juist gedempt. In een volgend rapport, *Beleidsgerichte toekomstverkenning; deel 1: Een poging tot uitlokking*, dat in 1980 verscheen, ging de Raad daarom anders te werk. Nu werden de uiteenlopende opvattingen in de samenleving ten aanzien van de gewenste maatschappelijke ontwikkeling op de voorgrond geplaatst. Deze werden zo goed mogelijk herleid tot zes z.g. „karakteristieke visies”. De Raad onderscheidde enerzijds politiek-ideologische verschillen tussen het liberalisme, het socialisme en de politiek op christelijke grondslag, anderzijds — dwars door de ideologische stromingen heenlopend — een verschil dat meer van instrumentele aard is, nl. vertrouwen in „technocratische” resp. „sociocratische” oplossingsmethoden voor maatschappelijke vraagstukken. In het thans uitgebrachte rapport *Beleidsgerichte toekomstverkenning; deel 2: Een verruiming van perspectief* 1) wordt hierop voortgeborduurd en wordt voor elk van de zes ideaaltypische po-

sities geschetst welke stellingnamen bij bepaalde maatschappelijke vraagstukken te verwachten zijn en welke consequenties een daarbij behorende politiek zal hebben. De technocratische positie is daarbij nader geconcretiseerd als een voorkeur voor rationeel, doelmatig overheidsingrijpen in het maatschappelijke verkeer om bepaalde doeleinden te verwezenlijken; in de sociocratische visie wordt meer vertrouwd op de zelfregulerende krachten in de samenleving en de eigen verantwoordelijkheden van individuen en groepen; de overheid treedt daarbij eerder bemiddelend dan sturend op en heeft als voornaamste taak de verschillende opvattingen voldoende tot hun recht te laten komen.

Op deze manier heeft de WRR op een groot aantal beleids-terreinen de karakteristieke visies uitgewerkt tot consistente beleidsperspectieven op langer zicht dan de volgende verkiezingsronde. De ideologische verschillen tussen politieke stromingen krijgen daardoor meer reliëf. Dat werkt verhelderend voor de politieke discussie en draagt bij tot bewuste beleidskeuzen. Zo probeert de WRR tegengas te geven tegen een gesignaleerde tendentie tot depolitisering van maatschappelijke vraagstukken.

Op sociaal-economisch gebied bij voorbeeld maakt het nogal wat uit of we afkoersen op een versterking van de verzorgingsstaat, een „waarborgstaat” waarin ieder zoveel mogelijk zijn lot in eigen hand moet nemen en de staat alleen voor een (laag hangend) vangnet zorgt, of een „houdbare samenleving” die gericht is op versobering en rentmeesterschap en zinvolle werkgelegenheid (de economie van het genoeg). Evenals het op militair-politiek gebied wezenlijk verschil maakt of we willen vasthouden aan het atlantische perspectief, streven naar een grotere zelfstandigheid van West-Europa op militair terrein, de keuze maken voor een niet-nucleaire, klein-Europese veiligheidspolitiek of vertrouwen op geweldloze middelen zoals sociale verdediging. Ook op cultureel gebied leiden de uiteenlopende maatschappij visies tot sterk verschillende beleidskeuzen: willen wel of geen commercieel omroepbestel, een publiek mecenaat in de kunsten, een herzuiling in het onderwijs enz.?

De ervaring leert dat de fundamentele keuzen in het politieke debat dikwijls maar weinig aandacht krijgen. Het gaat vaak meer over de gevolgen van korte-termijn beleid. En met de wetenschap als handlangers worden de ideologische tegenstellingen verdoezeld. De WRR verzet zich tegen die neiging en probeert de maatschappelijke keuzen tot hun ideologische proporties terug te brengen. Met één vraag, die in het begin van dit artikel al is gesteld, blijven we echter zitten: valt er eigenlijk wel wat te kiezen, hoe groot is de speelruimte die we hebben, waar lopen we met onze kop tegen de muur? M.a.w., wat zijn de grenzen van de beleidsruimte waarbinnen het politieke debat zich dient af te spelen wil het zin hebben? Op dat punt worden we in het nieuwe rapport niet veel wijzer gemaakt.

Het is het voornemen van de WRR zich in de nieuwe raadsperiode, die op 1 januari is ingegaan, over deze vraag te buigen. De politieke discussie hoeft daar echter niet op te wachten; die kan alvast van start gaan aan de hand van het overvloedige materiaal dat in het jongste WRR-rapport wordt geboden. In de hoop dat uit de „choc des opinions” een verruiming van perspectief voortvloeit. Ook in een klein landje aan de rand van het Europese continent.

L. van der Geest

1) Wetenschappelijk Raad voor het Regeringsbeleid, *Beleidsgerichte toekomstverkenning; deel 2: Een verruiming van perspectief*. Rapporten aan de Regering nr. 25. Staatsuitgeverij. 's-Gravenhage, 1983.